

Uloga tjelesnog kažnjavanja u razvoju i psihosocijalnoj prilagodbi djece i mladih

Čačić, Karolina

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:644483>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-13**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA

Karolina Čačić

**ULOGA TJELESNOG KAŽNJAVANJA U RAZVOJU I
PSIHOSOCIJALNOJ PRILAGODBI DJECE I MLADIH**

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2022.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA

Karolina Čačić

**ULOGA TJELESNOG KAŽNJAVANJA U RAZVOJU I
PSIHOSOCIJALNOJ PRILAGODBI DJECE I MLADIH**

ZAVRŠNI RAD

Mentorica: dr.sc. Nika Sušac

Zagreb, 2022.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Tjelesno kažnjavanje kao oblik nasilja nad djecom	3
3. Prevalencija tjelesnog kažnjavanja u Hrvatskoj	4
4. Posljedice tjelesnog kažnjavanja	5
4.1. <i>Kognitivni razvoj</i>	7
4.2. <i>Mentalno zdravlje</i>	8
4.3. <i>Rizična i delinkventna ponašanja</i>	9
4.4. <i>Nasilna ponašanja u socijalnim odnosima</i>	11
5. Stavovi prema tjelesnom kažnjavanju	13
6. Zakonska zabrana tjelesnog kažnjavanja.....	15
6.1. <i>Uloga Centra za socijalnu skrb</i>	17
7. Zaključak	19
8. Literatura	21

Uloga tjelesnog kažnjavanja u razvoju i psihosocijalnoj prilagodbi djece i mladih

Sažetak:

Odgojne metode koje roditelji koriste u djetinjstvu imaju važnu ulogu u razvoju i psihosocijalnoj prilagodbi djeteta. Tjelesno kažnjavanje kao metoda odgoja djeteta može ostaviti brojne negativne posljedice. Ono može utjecati na kognitivni, socijalni i emocionalni razvoj te predstavlja rizični čimbenik za razvoj rizičnih i delinkventnih ponašanja, nasilno ponašanje prema drugima, kao i sveukupno lošije mentalno zdravlje pojedinca. Ovaj rad se bavi posljedicama tjelesnog kažnjavanja, uz pregled dosadašnjih istraživanja te dodatni prikaz uloge stavova i zakonskih zabrana tjelesnog kažnjavanja.

Ključne riječi: tjelesno kažnjavanje, razvoj djece i mladih, nasilje u obitelji, stavovi

The role of corporal punishment in the development and psychosocial adjustment of children and youth

Abstract:

The upbringing methods used by parents in childhood play an important role in the development and psychosocial adjustment of the child. Corporal punishment as a method of discipline can have numerous negative consequences. It can affect cognitive, social and emotional development and is a risk factor for the development of risky and delinquent behaviours, violent behaviour towards others, as well as overall worse mental health. This paper focuses on the consequences of corporal punishment, with an overview of previous studies and a review of the role of attitudes and legal prohibitions of corporal punishment.

Key words: corporal punishment, development of children and youth, domestic violence, attitudes

Izjava o izvornosti

Ja, Karolina Čačić pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica završnog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Ime i prezime: Karolina Čačić

Datum: 13.09.2022.

1. Uvod

Obitelj se smatra sigurnim utočištem, izvorom emocionalne topline i ljubavi. Ona je primarni izvor socijalizacije te igra ključnu ulogu u usvajanju određenih vrijednosti i stavova. Najveći dio vremena djeteta provodi u obitelji gdje stječe prve doživljaje, iskustva i radosti, što sve utječe na djetetov daljnji razvoj i sveukupnu dobrobit (Stevanović, 2000.). Obitelj je i ključna u formiranju karaktera djeteta zbog svog dvojakog utjecaja – zbog zajedničkog genetskog nasljeđa i zajedničke okoline (Brodsky, 2016.). Na ponašanje djeteta roditelji mogu utjecati preko kazni, nagrada i svojim modelom ponašanja (Čudina-Obradović i Obradović, 2006.). Od najranije dobi djeca uspostavljaju privrženost, a uspostavljanje kvalitetne privrženosti, odnosno pozitivna emocionalnost, toplina i povezanost su dobar preduvjet za nastanak pozitivne samoregulacije i emocionalnosti kod djeteta. Isto tako, ako roditelji burno i agresivno reagiraju na djetetovo ponašanje, to će kod djece razviti neprimjereno emocionalno izražavanje i ponašanje. Prestrog nadzor roditelja može izazvati povučenost djeteta, a agresivno ponašanje djeteta ponekad može biti uzrokovano nedostatkom uputa od strane roditelja (Čudina-Obradović i Obradović, 2006.).

Kako bi spriječili neželjeno i potakli poželjno ponašanje, roditelji djeci ponekad zadaju kazne. Prema Skinneru (1953.), kazne smanjuju vjerojatnost ponašanja koja su im prethodila. Razlikuje dvije vrste kazne: kazna zadavanjem nekog neugodnog podražaja ili uklanjanjem nekog poželjnog podražaja (Skinner, 1953.). Primjer zadavanja nekog neugodnog podražaja bilo bi zadavanje zadatka kao što je pranje suđa, čišćenje i slično, a uklanjanje poželjnog je, na primjer, oduzimanje mobitela ili zabrana izlazaka. Kazne će vjerojatnije dovesti do željenih učinaka ako se primjenjuju dosljedno. S druge strane, kaznom djeca uče da ne izvode određene radnje, ali zapravo ne uče ništa o tome što trebaju raditi (Skinner, 1953.).

Za poticanje poželjnog ponašanja puno su bolje nagrade nego kazne. Ta nagrada ne mora biti samo materijalna, već može biti i u obliku pažnje, pohvale, zagrljaja ili poljupca. Te nagrade su važne i za razvoj pozitivne slike o sebi i jačanje djetetovog samopouzdanja. Da bi se spriječila neka nepoželjna ponašanja, savjetuje se da se unaprijed odrede granice (Hrabri telefon, 2019.). U odgoju djeteta ključno je dosljedno određivati granice, kao i komunicirati s djetetom kako bi ono shvatilo zašto

su neka ponašanja poželjna, a neka nisu. Na taj način fokus je na dugoročnim ciljevima odgoja, međusobnom razumijevanju, povjerenju i poštivanju (Ljubetić, 2012.).

Svako dijete je drugačije i potreban mu je odgoj usklađen s njegovim potrebama i karakteristikama. Određivanje granica zahtijeva puno strpljenja od strane roditelja. Kako se razlikuju karakteristike i temperamenti djece, tako se razlikuju i osobine roditelja. Nemaju svi roditelji jednak nivo strpljenja u odgoju pa tako neki od njih posežu za nekim, njima lakšim, odgojnim metodama, poput tjelesnog kažnjavanja. Kako bi se dijete motiviralo da promijeni svoje ponašanje, ono mora prihvaćati da je to ispravno te prihvatiti određena ponašanja kao vlastite vrijednosti. Motivacija za promjenom ponašanja nastala tjelesnim kažnjavanjem posljedica je uzrokovana strahom (Hrabri telefon, 2019.). Tjelesnim kažnjavanjem djecu se uči da je u redu ponašati se neprimjereno i da paze da ne budu u tome uhvaćeni, umjesto da ih se uči poželjnom ponašanju (Ljubetić, 2012.).

Neki roditelji koriste tjelesno kažnjavanje kao izliku za discipliniranje djece, navodeći da će bez toga postati neodgojena i razmažena, no to uopće ne predstavlja ono što discipliniranje zapravo jest. Discipliniranje nastaje iz razumijevanja, uzajamnog poštovanja te je vezano uz odnos s djetetom, a ne uz korištenje pravih tehnika za odgoj (Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, 2008.), kao što su postavljanje granica i učenje poželjnog ponašanja. Disciplina se postiže kroz osjećajnost tako da roditelj uči kako da razumije svoje dijete i da uči dijete kako razmatrati učinke svog ponašanja na druge oko sebe (Sears i Sears, 1995.). Bitno je raspoznati razliku – disciplina podrazumijeva poznavanje granica bez straha i dominacije roditelja, a tjelesno kažnjavanje je grubo ponašanje, bez objašnjavanja, koje uključuje naviku pokoravanja određenim autoritetima i navikama (Bilić, Buljan Flander i Hrpka, 2012.). Prema tome, tjelesno kažnjavanje ne uči djecu kako se trebaju ponašati, odnosno djeca se ne discipliniraju koristeći tjelesne kazne.

2. Tjelesno kažnjavanje kao oblik nasilja nad djecom

Nasilje je postojalo oduvijek te je i danas jako rašireno u društvu. Ono je način dominacije nad drugim bićem (Žilić i Janković, 2016.), manifestacija „volje za moći“ (Adler, 1912., prema Žilić i Janković, 2016.). Svjetska zdravstvena organizacija definira nasilje kao namjerno korištenje fizičke snage i moći prema sebi ili drugoj osobi, grupi ljudi ili zajednici, što može rezultirati ozljedom, psihološkim posljedicama, deprivacijom, nerazvijenošću ili smrću (WHO, 2002.). Miller-Perrin, Perrin i Kocur (2009., prema Žilić i Janković, 2016.) navode da nasilje u obitelji usmjereno prema djeci podrazumijeva niz postupaka koji se kreću od psihološkog i emocionalnog zlostavljanja, teškog tjelesnog zlostavljanja pa sve do kulturološki prihvaćenih oblika tjelesnog kažnjavanja.

Kada se govori o široj slici, tjelesno kažnjavanje i tjelesno zlostavljanje su oblici tjelesnog nasilja, pri čemu je kažnjavanje blaži, a zlostavljanje teži oblik tjelesnog nasilja (Velki i Bošnjak, 2012.). Za tjelesno kažnjavanje i tjelesno zlostavljanje ne može se reći da su sinonimi, ali činjenica je da postoji tanka granica između ta dva pojma. Prema definiciji, tjelesno kažnjavanje djeteta je korištenje fizičke sile s namjerom da dijete osjeti bol, ali da ne dobije ozljede, u svrhu ispravljanja ili kontroliranja djetetovog ponašanja (Straus, 1994.), dok je zlostavljanje definirano s namjerom zadavanja boli i ozljeda, bez svrhe mijenjanja djetetovog ponašanja. Razlikuju se po intenzitetu, niskom riziku od ozljede i samoj namjeri zbog koje se tjelesno kažnjavanje koristi, odnosno u odgojne svrhe (Bilić i Bilić, 2013.). Naime, neki roditelji tjelesno kažnjavanje koriste kao metodu odgoja.

Kao neki od oblika tjelesnog kažnjavanja ističu se šamar, bacanje, tresenje, grebanje, udarac rukom, nogom ili predmetom, ugrizi, povlačenje za uši ili kosu, prisilno gutanje, prisiljavanje djeteta da stoji ili sjedi u neudobnim položajima i drugi (Vidović, 2008.). Za usporedbu, oblici tjelesnog zlostavljanja su: batine, udarci rukama, nogama i predmetima po tijelu, pljuske, čupanje kose, guranje na pod, vezivanje, davljenje, gašenje opušaka po tijelu, trovanje i slično. U težim slučajevima, tjelesno zlostavljanje može uzrokovati prijelome kostiju, oštećenja mozga i unutarnje ozljede, a u najekstremnijim slučajevima i smrt (Poliklinika za zaštitu djece i mladih, 2010.). Može se zaključiti da je teško odvojiti tjelesno kažnjavanje od zlostavljanja jer

ima puno podudarnosti između njihovih pojava oblika, ali i mogućih posljedica. Naime, dok se zlostavljanje smatra težim oblikom nasilja, ne mogu se zanemariti negativni tjelesni, emocionalni i psihički učinci kažnjavanja. Prilikom svakog nasilnog ponašanja prema djetetu, neovisno koristi li se u odgojne svrhe, krše se njegova prava i temeljne slobode.

Rezultati istraživanja provedenog od strane Ajduković i suradnika (2012.) pokazali su da postoji značajna povezanost među svim kategorijama nasilja nad djecom, a najveća je korelacija upravo između tjelesnog zlostavljanja i tjelesnog kažnjavanja. Sukladno tome, može se zaključiti da korištenje blažih oblika tjelesnog nasilja, kao što je tjelesno kažnjavanje, ima tendenciju prijeći granicu iz kažnjavanja u zlostavljanje. Osim s tjelesnim zlostavljanjem, pokazalo se da postoji visoka povezanost između procjene tjelesnog kažnjavanja i psihičkog zlostavljanja (Ajduković i sur., 2012.). Prema tome, kažnjavanje može uključivati neugodne emocionalne reakcije kod djece, što kasnije otežava prihvaćanje upozorenja od strane roditelja te usvajanje obrazaca ponašanja koje njihovi roditelji tim putem žele da usvoje.

3. Prevalencija tjelesnog kažnjavanja u Hrvatskoj

Kada se govori o rasprostranjenosti tjelesnog kažnjavanja u Hrvatskoj, podatci Poliklinike za zaštitu djece grada Zagreba pokazuju da je 10% sudionika često dobivalo batine, a više od 50% sudionika u djetinjstvu je dobivalo pljuske (Buljan Flander, 2009., prema Kocijan-Hercigonja i Hercigonja-Novković, 2009.). Prema istraživanju Delale i Pećnik (2010.) tjelesno kažnjavanje predškolske djece je vrlo rašireno u Republici Hrvatskoj te se smatra društveno prihvatljivim. Njihovi rezultati su pokazali da 74,8% majki udari ili pljusne svoje dijete, a 32% sudionica pri tome koristi remen ili kuhaču. Nadalje, prema Pećnik, Radočaj i Tokić (2011.) 63,3% očeva i 78,4% majki izjavili su da su jednom ili više puta tokom djetinjstva do adolescencije udarili svoje dijete. Istraživanje provedeno sa studentima u Hrvatskoj pokazalo je da je čak 93% sudionika do svoje 18. godine barem jednom doživjelo neki oblik tjelesnog nasilja od strane roditelja (Pećnik, 2006.).

Rezultati istraživanja (Ajduković i sur., 2012.) u kojem je sudjelovalo 3 644 djece u dobi od 11, 13 i 16 godina pokazalo je veliku rasprostranjenost tjelesnog kažnjavanja. U 5. razredima 56,1% djece je odgovorilo da je barem jednom u životu doživjelo neki od oblika tjelesnog kažnjavanja. Kod 7. razreda je to 68,4%, a u 2. razredima srednjih škola na to je potvrdno odgovorilo 72,3% djece. Rezultati bi mogli ukazivati na to da se s novijim generacijama roditelja smanjuje udio onih koji tjelesno kažnjavaju svoju djecu, ali se ne smije zanemariti činjenica da su starija djeca kroz svoj duži životni vijek svakako imala više prilika za takva iskustva od djece koja su mlađe dobi. Na pitanja o doživljenom tjelesnom kažnjavanju u proteklih godinu dana, u 2. razredima srednjih škola bilo je najmanje, odnosno njih 35,7%, onih koji su to doživjeli. Kod učenika 5. razreda 44,8%, a kod učenika 7. razreda njih 47,5% je u posljednjih godinu dana doživjelo tjelesno kažnjavanje. Učenici 2. razreda su 16-godišnjaci pa je moguće da roditelji rjeđe koriste tjelesnu kaznu jer smatraju da je to neprimjereno za tu dobnu skupinu. Pri gledanju rodničkih razlika u doživljavanju tjelesnog kažnjavanja, u 5. i 7. razredima tjelesnim kaznama su češće izloženi dječaci, dok su u 2. razredima srednjih škola istome češće izložene djevojke (Ajduković i sur., 2012.). Razlog da mladići rjeđe doživljavaju tjelesno kažnjavanje u srednjoj adolescenciji može biti što su u toj dobi oni tjelesno snažni te bi se od takvih kazni mogli i fizički obraniti.

4. Posljedice tjelesnog kažnjavanja

Ranije je spomenuto da je tjelesno kažnjavanje vrsta nasilja nad djecom. Iako je to tako, ono se i dalje koristi kao metoda odgoja djece. Takva vrsta kažnjavanja ima za posljedice brojne negativne učinke vidljive na svim razvojnim područjima. Od kraja 20., a posebno s početkom 21. stoljeća, broj istraživanja koja se bave učincima tjelesnog kažnjavanja je porastao te su, gotovo bez iznimke, rezultati ukazali na tjelesno kažnjavanje kao rizičan faktor za emocionalni, bihevioralni, kognitivni te mentalni razvoj djeteta (Durrant i Ensom, 2017.).

Kada bi se fokus zadržao samo na negativnim učincima tjelesnog kažnjavanja po pitanju tjelesnih ozljeda, kao što su modrice ili rane, psihičke posljedice bi ostale

zanemarene te se ne bi uspjela pokazati ukupnost negativnih učinaka koje takvo ponašanje ima na dijete. U kvalitativnom istraživanju u kojem su sudjelovala djeca u dobi 5-7 godina tjelesno kažnjavana djeca osim tjelesne boli opisuju i osjećaj mentalne boli (Dobbs i Duncan, 2004.). Šokirani, poniženi, depresivni, tužni, ljuti, nevoljeni – samo su neki od osjećaja koje djeca opisuju nakon tjelesnog kažnjavanja. Drugi se pak osjećaju nesigurno i boje se ponovnih udaraca. Neka djeca iz prkosa kriju svoje osjećaje od roditelja, a neka osjećaju da su roditelji previše distancirani od njih da bi uopće razumjeli kako se osjećaju. Djeca su također otkrila da je tjelesno kažnjavanje smanjilo njihovo poštovanje prema roditeljima (Dobbs i Duncan, 2004.). Učenici viših razreda osnovne škole najčešće opisuju sljedeće osjećaje nakon tjelesnog kažnjavanja: tuga, povrijeđenost, bijes, nepravda, ljutnja, strah, razočaranje u roditelje (Bilić i Bilić, 2013.). Prema češkom istraživanju (Podana, 2018.), roditelji adolescenata koji koriste tjelesno kažnjavanje imaju veću vjerojatnost da će koristiti i druge negativne roditeljske prakse, da postoji više sukoba, pa čak i nasilja između tih roditelja te se kao posljedica pokazalo da je veza djeteta-roditelj slabija u usporedbi s roditeljima koji svoju djecu tjelesno ne kažnjavaju. Osim toga, tjelesno kažnjavanje može obuzdati dječju znatiželju koja je ključna za spoznajni razvoj djeteta (Saunders i Goddard, 2010.).

S obzirom da posljedice tjelesnih kazni djeca osjete i na emocionalnoj i psihološkoj razini, moguća je i pojava psihosomatskih reakcija, poput glavobolja, bolova u truhu, gubitka apetita, astme i drugih posljedica. Kod djece također može doći do razvoja osjećaja nepovjerenja prema odraslim osobama s obzirom da umjesto roditeljske sigurnosti, podrške i ljubavi, roditelji posežu za lakšim načinom suočavanja s dječjom frustracijom, a to su tjelesne kazne, što utječe na gubitak povjerenja prema roditeljima (Buljan Flander i Ćosić, 2003.).

4.1. Kognitivni razvoj

Za razumijevanje uloge tjelesnog kažnjavanja u kognitivnom razvoju važno je spomenuti biološke promjene koje se pri tome događaju. Rezultati neuroznanstvenog istraživanja sugeriraju da doživljavanje teškog tjelesnog kažnjavanja može smanjiti volumen sive tvari mozga u područjima povezanim s učinkom na ljestvici za mjerenje inteligencije, odnosno dolazi do promjene cerebralne anatomije i funkcije kod onih koji su doživjeli tjelesno kažnjavanje (Tomoda i sur., 2009.). Ta promjena može biti posljedica učinaka ranih iskustava straha i stresa na mozak u razvoju, što može imati negativan utjecaj na kognitivni razvoj djece (Fox i Shonkoff, 2011.). Istraživanje koje se bavilo povezanošću tjelesnog kažnjavanja i kognitivnog razvoja kod djece pokazalo je veću vjerojatnost da će oni koji su bili udarani po stražnjici u dobi od prve godine života imati lošije rezultate na testu koji mjeri mentalni razvoj, a koji su ispunjavali u dobi od 3 godine (Berlin i sur., 2009.). Slične rezultate pokazalo je longitudinalno istraživanje koje je mjerilo kognitivne sposobnosti više od 1500 djece, uključujući sposobnosti čitanja i rješavanja matematičkih zadataka, pamćenje lokacija te motorički i društveni razvoj. U istraživanju su sudjelovala djeca u dobi 2-9 godina te je ono nakon 4 godine pokazalo da kada su majke udarale djecu po stražnjici u tjednu prije istraživanja, njihove kognitivne sposobnosti su se sporije razvijale 4 godine kasnije, a što su više tjelesnog kažnjavanja doživljavala, to su više zaostajala za djecom koja nisu bila tučena (Straus i Paschall, 2009.). Prema tome, tjelesno kažnjavanje nepovoljno utječe na sposobnosti djeteta koje su važne i za dobar školski uspjeh pa je moguće da tjelesno kažnjavana djeca ostvare lošije školske rezultate u odnosu na rezultate koje bi mogli ostvariti da nisu imali to iskustvo.

Isto tako, niže kognitivne sposobnosti mogle bi navesti roditelje da koriste više tjelesnog kažnjavanja zbog frustracije u ophođenju s takvom djecom ili zbog razočaranja i ogorčenosti te je ponekad teško odrediti što je uzrok, a što posljedica (Strauss i Paschall, 2009.). Vjerojatnije je da će roditelji prije izgubiti strpljenje s kognitivno sporijom djecom nego djecom s prosječnim ili višim sposobnostima, ali je i poznato da stres kojeg djeca doživljavaju tjelesnim kažnjavanjem ometa kognitivno funkcioniranje i dovodi do promjena u funkcioniranju mozga (Anda i sur., 2006; Tomoda i sur., 2009.). Dakle, ako roditelji tjelesno kažnjavaju djecu koja imaju teškoće u učenju, vjerojatnije je da će postići suprotan efekt te doprinijeti smanjenju

kognitivnih sposobnosti djeteta nego ih unaprijediti. Nadalje, ukoliko roditelji koriste tjelesno kažnjavanje, kao što je batina ili udarac djetetove ruke zbog dodirivanja zabranjenog predmeta, manja je vjerojatnost da će se uključiti u kognitivne metode usmjeravanja ponašanja, kao što je objašnjavanje djetetu zašto predmet ne bi trebao biti dotaknut (Strauss i Paschall, 2009.). U skladu s tim, što manje tjelesnog kažnjavanja koristi roditelj, to je više verbalne interakcije u smislu podučavanja i usmjeravanja djeteta, a povećana razina verbalne interakcije poboljšava kognitivne sposobnosti djeteta (Berlin i sur., 2009.; Strauss i Paschall, 2009.).

4.2. *Mentalno zdravlje*

Kao što je ranije navedeno, udaranje je također povezano s atipičnim radom mozga, poput onog kod ozbiljnijeg zlostavljanja, što ukazuje na to da su i blaži oblici tjelesnog kažnjavanja štetni (UNICEF, 2021.). Osim što utječe na kognitivne sposobnosti, istraživanja (Afifi i sur., 2006.; Beazley i sur., 2006.; Crandall i sur., 2006.) pokazuju da je tjelesno kažnjavanje značajno povezano s lošijim mentalnim zdravljem u djetinjstvu i odrasloj dobi, uključujući anksiozne poremećaje i depresiju. Istraživanje provedeno u SAD-u otkrilo je da odrasli koji su kao djeca doživjeli tjelesno kažnjavanje imaju veću vjerojatnost da razviju probleme mentalnog zdravlja, uključujući depresiju, maniju, anksiozne poremećaje, zlouporabu alkohola i droga te poremećaje osobnosti (Afifi i sur., 2012.).

Konstantno narušavanje integriteta djeteta može dovesti do internaliziranih problema. Stvaranje pozitivne slike o sebi važno je od djetinjstva i trebalo bi početi u roditeljskom domu, a tjelesnim kažnjavanjem se utječe na djetetovu sliku o sebi, njegovo samopoštovanje i samopouzdanje jer se tjelesnim kažnjavanjem narušava i djetetovo dostojanstvo (Velki i Bošnjak, 2012.). Zbog toga što se razvijaju osjećaji straha, zbunjenosti i nelagode, mogu se razviti i depresija i kronična tjeskobnost koje se nastavljaju i u odrasloj dobi. Kako bi umanjili svoju emocionalnu bol, neka djeca si žele skrenuti pažnju na tjelesnu bol, što kod njih dovodi i do samoranjavanja (Ajduković, 2001.). Stoga se depresivni simptomi često identificiraju kao posrednici između interpersonalnih čimbenika rizika i nesuicidalnog samoozljeđivanja (Liu i sur., 2021.).

Nesuicidalno samoozljeđivanje odnosi se na namjerno i izravno samoranjavanje bez svjesne suicidalne namjere te se često smatra strategijom regulacije emocija za smanjenje emocionalnog stresa mladih, odvrćanjem pažnje od intenzivnih emocija kroz pogled na krv, osjećaj boli ili usredotočenost na samu ozljedu (Brodsky, 2016.). Teorija iskustvenog izbjegavanja govori da se nesuicidalno samoozljeđivanje održava negativnim potkrepljenjem kao načinom bijega od neželjenih emocionalnih iskustava (Chapman i sur., 2006.). U skladu s ovom teorijom, pojedinci koji imaju više razine depresije vjerojatnije će prijaviti povijest nesuicidalnog samoozljeđivanja (Chapman i sur., 2006.). Rezultati istraživanja potvrdili su da simptomi depresije imaju posrednu ulogu u povezanosti između vršnjačkog nasilja i nesuicidalnog samoozljeđivanja (Wu i sur., 2021., Liu i sur., 2021.). Prema tome, i tjelesno kažnjavanje korišteno kao način odgoja roditelja može posredno biti jedan od uzroka samoozljeđivanja tog djeteta, djelujući preko povećanja depresivnih simptoma.

4.3. Rizična i delinkventna ponašanja

Dubljim spoznajama o posljedicama tjelesnog kažnjavanja na razvoj djeteta, ukupna perspektiva prema tjelesnom kažnjavanju se promijenila. Istraživanja (Cheng i sur., 2011.; Mackenzie i sur., 2011.; Durrant i Ensom, 2017.) su pokazala da postoji značajna povezanost između tjelesnog kažnjavanja i dječje agresije, delinkvencije i nasilja u vezama kasnije u životu, odnosno kod tjelesno kažnjavane djece pokazala se viša razina agresije prema roditeljima, braći i sestrama, vršnjacima te partnerima.

Određena samodestruktivna ponašanja, kao što su zlouporaba droga, alkohola i rizična seksualna ponašanja, počinju se razvijati već prije puberteta i nastavljati se u odrasloj dobi (Ajduković, 2001.). Rezultati istraživanja provedenog u Kini pokazali su da su oni koji su izjavili da su ponekad ili često doživjeli tjelesno kažnjavanje tijekom svog djetinjstva imali oko tri puta veću vjerojatnost da će razviti probleme povezane s alkoholom, kao što su ovisnost o alkoholu, prekršaji počinjeni u alkoholiziranom stanju i vožnja pod utjecajem alkohola, od onih koji su rijetko ili nikada doživjeli tjelesno kažnjavanje tijekom djetinjstva (Cheng i sur., 2011.). U istraživanju Dube i suradnika (2006.) pokazalo se da postoji visoka povezanost između korištenja alkohola

u adolescenciji i iskustva nasilnih odgojnih metoda kao što je tjelesno kažnjavanje. U istom istraživanju pokazalo se da su oni sudionici koji su se izjasnili da su doživjeli nasilne odgojne metode češće pušili cigarete te se češće upuštali u druga rizična iskustva kao što su rizična seksualna ponašanja (Dube i sur., 2006). U ranijem istraživanju (Dube i sur., 2003.) se pokazalo da adolescenti s iskustvom tjelesnog kažnjavanja u djetinjstvu imaju veći rizik od korištenja droga i ovisnosti o drogama, u kojima je u većini slučajeva prethodilo pušenje cigareta. Ova rizična ponašanja smanjuju sposobnost razmišljanja, pamćenja i učenja, a u trenutnim situacijama osoba pod utjecajem može donijeti lošije odabire, odnosno postoji viši rizik za uključivanje u rizična seksualna ponašanja, kao što su ranija seksualna iskustva i seksualna iskustva bez zaštite, što pak može dovesti do neželjene trudnoće. U istraživanju Anda (2002.) se pokazalo da je iskustvo tjelesnog kažnjavanja povezano s mlađom dobi pri prvom seksualnom iskustvu, spolno prenosivim bolestima i većim brojem partnera. Također se pokazalo da je tjelesno kažnjavanje u djetinjstvu značajno povezano s povećanim rizikom od maloljetničke trudnoće u kojoj su oba roditelja maloljetnici (Anda, 2002.). Prema tome, tjelesno kažnjavanje u djetinjstvu predstavlja neposredni rizični čimbenik za različita rizična ponašanja.

Tjelesno kažnjavanje povezano je i s nastankom kriminalnog i antisocijalnog ponašanja u adolescenciji i odrasloj dobi (Gershoff, 2002.). Istraživanje Rebellona i Strausa (2017.) potvrdilo je da je tjelesno kažnjavanje povezano s višom razinom antisocijalnog ponašanja te da tjelesno kažnjavanje od strane oba roditelja ima veći utjecaj na razvoj antisocijalnog ponašanja, nego od strane samo jednog roditelja jer ga djeca teže doživljavaju te nemaju utjehu u drugom roditelju, što bi moglo ublažiti posljedice tjelesnog kažnjavanja. Pokazalo se da antisocijalno ponašanje predstavlja opću antisocijalnu orijentaciju koja se može razviti kao odgovor na neprikladne roditeljske prakse (Simons i sur., 1995., prema Kemme i sur., 2014.), odnosno da antisocijalno ponašanje koje je odgovor na tjelesno kažnjavanje može dovesti do antisocijalnog poremećaja ličnosti (Black, 2015.). U istraživanju Podana (2018.) se pokazalo da je s povećanjem intenziteta i učestalosti tjelesnog kažnjavanja vjerojatnost da će adolescenti biti uključeni u nasilnu delinkvenciju veća. Tjelesno kažnjavanje može utjecati na agresiju kod djeteta, što uključuje i veće stope delinkvencije i kriminala u adolescenciji (Lansford i Dodge 2008., prema Culotta i McLain, 2018.).

4.4. *Nasilna ponašanja u socijalnim odnosima*

Prema teoriji socijalnog učenja (Bandura, Ross i Ross, 1963.) međugeneracijski prijenos nasilja se nastavlja jer djeca razviju toleranciju na nasilje i prihvaćaju naučene oblike ponašanja kao prikladne za rješavanje problema te takve načine rješavanja problema unose i u druge odnose. Prema tome, ljudi uče indirektnim promatranjem i imitiranjem, a da bi potvrdio svoju teoriju, Bandura je proveo razne eksperimente, uključujući i jedan od najpoznatijih eksperimenata s Bobo lutkama (Bandura, Ross i Ross, 1963.). U tom eksperimentu proučavao je dječje ponašanje nakon što su djeca iz različite 3 skupine vidjela kako model dobiva kaznu, nagradu ili nema nikakve posljedice nakon što je tjelesno zlostavljao lutku Bobo. Time je htio ukazati na to da ljudi uče ne samo ako dobivaju povratne informacije kao što su kazne ili nagrade, već i gledajući modele koji dobivaju kazne ili nagrade za određeno ponašanje, odnosno da uče promatranjem (Bandura, Ross i Ross, 1963.).

Osim učenja po modelu, na ponašanje djece utječe i stil privrženosti koji su razvili u djetinjstvu. Prema teoriji privrženosti djeca razvijaju emocionalne probleme i probleme u ponašanju kada njihovi roditelji ne uspijevaju osigurati sigurno i poticajno okruženje (Bowlby, 1969., prema Taylor i Stupica, 2015.). Tjelesnim kažnjavanjem kao odgovorom na dječje emocije, djecu se ne uči kako da se nose s tim emocijama nego kako da ih potisnu kao i da njihovi osjećaji nisu važni ni uvaženi, a na taj će način djeca razviti nesigurnu privrženost (De Wolff i sur., 1997.). Modeli privrženosti uspostavljeni u djetinjstvu imaju tendenciju ostati stabilni tijekom čitavog životnog vijeka, odnosno stvaraju osnovu za način regulacije emocija, socijalne vještine i psihosocijalnu dobrobit tijekom cijelog životnog vijeka (Cassidy i Shaver, 2008., prema Taylor i Stupica, 2015.). Stoga će se osobe koje su razvile nesigurnu privrženost i kasnije u životu češće osjećati nevoljeno i izbjegavati emocionalne odnose od osoba koje su razvile sigurnu privrženost (Ajduković i sur., 2007.). U skladu s time, tjelesno kažnjavana djeca će u romantičnim odnosima češće biti nesigurna u partnerove osjećaje (Simpson, 1990.), što može dovesti do narušene kvalitete tog odnosa, kao i partnerskog nasilja. Korištenjem tjelesnog kažnjavanja uči se djecu da je legitimno i prihvatljivo udarati one koje volite. Djeca koja odrastaju u nasilnim obiteljima uče se negativnom primjeru koji im ograničava mogućnost da razviju modele za konstruktivnije rješavanje sukoba (Wetzels 1997., prema Kemme i sur.,

2014.). Pokazuje im se da je nasilno ponašanje prema njihovim voljenima prihvatljivo i da je discipliniranje putem tjelesnog kažnjavanja prikladan način za oblikovanje ponašanja osobe (Kemme i sur., 2014.). Istraživanja pokazuju da su odrasli koji su kao djeca bili podvrgnuti teškoj tjelesnoj disciplini često nasilni prema svojim partnerima i djeci (Chung i sur., 2009.; Kemme i sur., 2014.).

Udaranje djeteta nije samo disciplina u trenutnoj situaciji te djeca u različitim kulturama negativno reagiraju i godinama nakon tjelesnog kažnjavanja (Mackenzie i sur., 2011.). Udarci i tjelesno kažnjavanje povezani su s povećanom agresijom i nasiljem te lošijim mentalnim zdravljem i dugoročno i kratkoročno (Altschul i sur., 2006., prema Culotta i McLain, 2018.). Pokazalo se da najjača veza između negativnih posljedica i tjelesnog kažnjavanja postoji između tjelesnog kažnjavanja i problema s eksternaliziranim ponašanjem, osobito agresivnim ponašanjem (Gershoff, 2002.). Prema istraživanju Simons i Wurtele (2010.), djeca čiji su roditelji odobravali i koristili tjelesno kažnjavanje vjerojatnije će podržavati udaranje kao strategiju za rješavanje međuljudskih sukoba s vršnjacima te braćom i sestrama. Pokazalo se da što je veća učestalost udaranja u kući, veća je vjerojatnost da će djeca tijekom sukoba udariti vršnjaka ili brata ili sestru (Simons i Wurtele, 2010.). Istraživanje s djecom vrtičke dobi pokazalo je da su djeca čiji su roditelji izjavili da su ih tukli u posljednjih godinu dana iskazala više razine agresivnog ponašanja od djece koju roditelji nisu tukli (Strassberg i sur., 1994., prema Hecker i sur., 2014.). Druga istraživanja su također potvrdila da tjelesno kažnjavanje predviđa agresiju te delinkventno i antisocijalno ponašanje kod djece i adolescenata (Connor i sur., 2004.; Schilling i sur. 2007.).

Osim toga, djeca roditelja koji su koristili tjelesno kažnjavanje kao tehniku sklona su koristiti tjelesno kažnjavanje s vlastitom djecom, što potvrđuju brojna istraživanja (Bates i sur., 2003.; Deater-Deckard i sur., 2003.; Simons i Wurtele, 2010.; Mackenzie i sur., 2011.; Decker i sur., 2012.; Witt i sur., 2017.; Clemens i sur., 2020.). Roditelji koji su u djetinjstvu iskusili učestalo tjelesno kažnjavanje vjerojatnije će odobriti njegovu upotrebu kao strategiju kažnjavanja jer smatraju da je djelotvorna metoda odgoja (Simons i Wurtele, 2010.). Istraživanje Rikić i suradnika (2017.) pokazuje da 33% djece koja su bila tjelesno kažnjavana u djetinjstvu nastavljaju takve obrasce ponašanja. S obzirom da djeca uče po modelu, odrastanje u nasilnoj obitelji uči djecu da se agresivnim i nasilnim postupcima rješavaju interpersonalni problemi.

Ne uče kako prepoznati i iskazivati emocije ni konstruktivno rješavati konflikte pa naučene nasilne obrasce ponašanja koriste i u odrasloj dobi (Ljubetić, 2012.). Koristeći tjelesno kažnjavanje u svrhu odgoja djece zapravo ih učimo nasilnim metodama rješavanja problema s obzirom da se djeca od malena ugledaju na autoritetne figure u svojoj okolini te oponašaju njihovo ponašanje.

5. Stavovi prema tjelesnom kažnjavanju

Stavovi prema tjelesnom kažnjavanju djece razlikuju se od kulture do kulture i jedan su od najznačajnijih prediktora rasprostranjenosti takvog ponašanja. Roditelji koji vjeruju da tjelesno kažnjavanje ima više pozitivnih od negativnih učinaka, koriste ga kao metodu odgoja (Holden i sur., 1999., prema Rajter, Trbus i Pećnik, 2016.).

Prema istraživanju Pećnik, Radočaj i Tokić (2011., prema Rajter, Trbus i Pećnik, 2016.) 27% majki djece do 3 godine života slaže se s tvrdnjom da je za pravilan odgoj djece neophodno ponekad udariti dijete, a prema Kuševiću (2008.) čak 44% djece vjeruje da ih roditelji imaju pravo udariti, pod uvjetom da ih ne ozlijede, iako većina njih navodi da su nakon tjelesnog kažnjavanja povrijeđeni, tužni, ljuti i bijesni na njih. Istraživanje stavova studenata prema tjelesnom kažnjavanju (Ivković, 2020.) koje se provodilo među studentima u Hrvatskoj putem *online* upitnika postavljenog u studentskim *Facebook* grupama u svrhu pisanja diplomskog rada pokazalo je da postoje neki načini tjelesnog kažnjavanja koji se i dalje smatraju donekle prihvatljivima, odnosno koje se ne smatra potrebnim sankcionirati, kao što je, na primjer, udarac po stražnjici. Ostali rezultati spomenutog istraživanja ukazuju na pretežito negativan stav studenata prema tjelesnom kažnjavanju, smatrajući da se dijete može disciplinirati i na druge, nenasilne načine.

Kulturni kontekst pokazao se kao važan čimbenik za oblikovanje stavova o tjelesnom kažnjavanju. Istraživanje Lee i suradnika (2013.) otkrilo je da će hispanoamerički roditelji rođeni u SAD-u vjerojatnije udariti svoju djecu u usporedbi s onima rođenim u inozemstvu, čak i pod istim socioekonomskim uvjetima života. U istraživanju provedenom u 9 zemalja – Kini, Kolumbiji, Italiji, Keniji, Jordanu, Filipinima, Švedskoj, Tajlandu i Sjedinjenim Američkim državama – ističe se važnost

kulturnog konteksta jer su u zemljama sa sličnim kulturnim pozadinama sudionici imali sličnije stavove prema tjelesnom kažnjavanju (Medina, 2001., Ripoll-Nuez i C. Alvarez, 2008., prema Lansford i sur., 2010.). U Keniji je uporaba tjelesnog kažnjavanja široko prihvaćena i korištena (Monyooe, 1996., prema Lansford i sur., 2010.), toliko da se tjelesne kazne još uvijek primjenjuju u školama, iako je tjelesno kažnjavanje zakonski zabranjeno od 2001. godine (Najoli, Runhare i Ouda, 2019.). Rezultati istraživanja su pokazali da je u Keniji, u usporedbi s drugim zemljama u kojima se istraživanje provodilo, najveći udio roditelja sudionika izjavio da je tjelesno kažnjavao svoju djecu (Lansford i sur., 2010.). Prema tome, kulturološke norme imaju važnu ulogu u oblikovanju stavova o tjelesnom kažnjavanju. Prema istraživanju Wang (2019., prema Liu i sur., 2021.) pokazalo se da kineski roditelji općenito koriste tjelesno kažnjavanje u nadi da će ono postići kulturološki poželjna očekivanja. Da su sinovi češće tjelesno kažnjavani nego kćeri može se objasniti kroz političku situaciju u Kini, odnosno u vrijeme provedbe istraživanja u Kini je djelovala politika jednog djeteta gdje su sinovi bili favorizirani i na njih je bio stavljen veći pritisak da ostvare visoka postignuća (Lansford i sur., 2010.).

Istraživanje provedeno u Njemačkoj pokazalo je da su sudionici koji su izjavili da imaju pozitivne stavove prema tjelesnom kažnjavanju češće doživljavali takvo ponašanje od strane svojih roditelja u usporedbi sa sudionicima koji imaju negativne stavove (Witt i sur., 2017.). Prema tome, osobna iskustva također igraju važnu ulogu u razvoju stavova prema tjelesnom kažnjavanju. Fokusirajući se na one s vlastitim iskustvom, Witt i suradnici (2017.) su utvrdili da ih se pola može smatrati prekidačima prijenosa nasilja, odnosno da su protiv tjelesnog kažnjavanja vlastite djece. Usporedba osoba koje su se izjasnile kao prekidači prijenosa naspram prenositelja tjelesnog kažnjavanja otkrila je da su ženski spol, mlađa dob i viši obrazovni status povezani s protivljenjem tjelesnom kažnjavanju (Witt i sur., 2017.). Sociopolitički stavovi također imaju značajnu ulogu u odnosu između vlastitog iskustva tjelesnog kažnjavanja i njegovog međugeneracijskog prijenosa. Rezultati istraživanja (Decker i sur., 2012.; Witt i sur., 2017.; Clemens i sur., 2020.) pokazali su da osobe koje su se izjasnile kao desno orijentirane i koje podržavaju ideologije koje zagovaraju tradicionalne vrijednosti imaju pozitivnije stavove prema tjelesnom kažnjavanju.

Važnost uvođenja zakonske zabrane tjelesnog kažnjavanja za mijenjanje stavova o tjelesnom kažnjavanju i samog ponašanja roditelja može se uočiti na primjeru Švedske. Švedska je prva država koja je donijela zakon kojim se zabranjuje korištenje tjelesnog kažnjavanja (Durrant, 1999., prema Lansford i sur., 2010.), a rezultati istraživanja Lansford i suradnika (2010.) pokazuju da je samo mali udio švedskih roditelja i djece izvijestio o bilo kakvom obliku tjelesnog kažnjavanja te nijedan roditelj nije izvijestio da vjeruje da je korištenje tjelesnog kažnjavanja neophodno za odgoj djeteta. Iako se na prikazanim primjerima pokazalo da kulturološke norme imaju važnu ulogu u oblikovanju stavova, zakonska zabrana tjelesnog kažnjavanja je prvi korak u cilju smanjenja njegove prevalencije.

6. Zakonska zabrana tjelesnog kažnjavanja

Osim što je nepovoljno za razvoj djeteta na više dimenzija, tjelesno kažnjavanje povreda je djetetovog dostojanstva. Prema Općoj deklaraciji o ljudskim pravima „nitko ne može biti podvrgnut mučenju i okrutnom, nečovječnom ili ponižavajućem postupku ili kazni“ (Opća deklaracija o ljudskim pravima, 1948., prema Vidović, 2008.:308). Jedan od najvažnijih dokumenata za zaštitu djece je Konvencija o pravima djeteta (Konvenciji o pravima djeteta, 2001.). Prema Konvenciji, države potpisnice moraju poduzeti sve potrebne mjere da osiguraju zaštitu djeteta od svih oblika diskriminacije ili kažnjavanja na osnovi iskaza skrbnika, roditelja ili drugih članova obitelji djeteta. Ona također govori o tome da prednost moraju imati oni postupci koji se odnose na najbolji interes djeteta (Vidović, 2008.). Kako bi se osiguralo izvršavanje odredbi Konvencije, Republika Hrvatska se smatra strankom Konvencije od 1991. godine (UNICEF, 2010.). Odbor za prava djeteta je tijelo nadležno za praćenje primjene Konvencije, a koji ističe da argument da je „blago“ ili „razumno“ tjelesno kažnjavanje u najboljem interesu djeteta nije prihvatljiv (Committee on the Rights of the Child, 2006., prema Vidović, 2008.).

Širenjem prakse zakonske zabrane tjelesnog kažnjavanja, sve je više zemalja svijeta u kojima ono nije dopušteno. Dok tjelesno kažnjavanje nije bilo zakonski regulirano zapravo je bilo dopušteno ako su korištena sredstva bila prikladna za

ostvarenje dotičnih ciljeva odgoja (Bačić, 1986.). Drugim riječima, dok je kažnjavanje funkcioniralo u svrhu korigiranja djetetovog ponašanja i dok ozljede nisu bile značajne, bilo je uobičajeno i prihvaćeno tjelesno kažnjavati djecu. Tako se toleriralo da se povrijedi jedno dobro radi ostvarenja posebnog općeg priznatog cilja (Bačić, 1986.), odnosno da se povrijedi djetetovo dostojanstvo u svrhu odgoja.

Važnost uvođenja zakonske zabrane tjelesnog kažnjavanja podržana je i empirijskim podacima, odnosno u zemljama u kojima tjelesno kažnjavanje nije zabranjeno, ono je više rasprostranjeno, a u zemljama u kojima je tjelesno kažnjavanje zabranjeno te se provodi javno obrazovanje o važnosti prevencije istoga, stopa tjelesnog kažnjavanja je niža (Lansford i sur., 2010., Bussman i sur., 2010.). Istraživanje duRivage i suradnika (2015.) pokazuje da je broj iskaza roditelja koji su prijavili povremenu ili čestu upotrebu tjelesnog kažnjavanja bio 1,7 puta veći u zemljama u kojima je njegova uporaba legalna od zemalja koje su tjelesno kažnjavanje zakonski zabranile. Istraživanja provedena u Švedskoj i Finskoj koje su bile među prvim zemljama koje su zabranile tjelesno kažnjavanje ukazuju na značajan pad podrške takvim postupcima, kao i pad prevalencije tjelesnog kažnjavanja (Osterman, Bjorkqvist i Wahlbeck, 2014.; Zolotor i Puzia, 2010., prema Witt i sur., 2017.). Nadalje, istraživanje Bussman i suradnika (2010.) pokazalo je razliku u stavovima između država koje imaju zakonsku zabranu i edukaciju te je ranije uvedena zakonska zabrana (Švedska), onih koje imaju samo zakonsku zabranu (Austrija i Njemačka) i onih kod kojih je kasnije uvedena zakonska zabrana (Španjolska i Francuska). Rezultati su pokazali da je 14,1% švedskih roditelja izjavilo da su blago ošamarili dijete, dok su postoci bili znatno viši u Austriji (49,9%) i Njemačkoj (42,6%) te još viši u Španjolskoj (54,6%) i Francuskoj (71,5%). Uz to, najmanji broj ispitanika koji prakticiraju udaranje po stražnjici pokazao se u Švedskoj, zatim Austriji i Njemačkoj, dok je u Španjolskoj i Francuskoj više od polovice roditelja primjenjivalo ovaj oblik kažnjavanja (Bussman i sur., 2010.). Rezultati ovog istraživanja jasno pokazuju da uvođenje zakonske zabrane ima veliku važnost u smanjenju stope kažnjavanja.

U Republici Hrvatskoj tjelesno kažnjavanje zabranjeno je od 1999. godine (Rajter, Trbus i Pećnik, 2016.). Tjelesno kažnjavanje je po intenzitetu blaže od zlostavljanja te mu ono zapravo prethodi. Time vođen, Kazneni zakon (NN, br. 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21.) u Republici Hrvatskoj propisuje

kaznu zatvora od šest mjeseci do tri godine za zlostavljanje djeteta ili maloljetne osobe. Osim toga, bitne su i odredbe Obiteljskog zakona (NN, br. 98/2019.) koje govore da su roditelji „dužni štiti dijete od ponižavajućih postupaka i tjelesnoga kažnjavanja drugih osoba“ (Obiteljski zakon, NN, br. 98/2019., čl.93, st.3) i da „roditelji ne smiju tjelesno kažnjavati dijete, postupati ponižavajuće prema njemu niti primjenjivati psihičku prisilu te su ga dužni štiti od takvog postupanja drugih osoba“ (Obiteljski zakon, NN, br. 98/2019., čl.94, st.2). Prema Zakonu o zaštiti od nasilja u obitelji (NN, 84/2021., čl.10, st.2), jednim od oblika nasilja u obitelji definira se i „tjelesno kažnjavanje ili drugi načini ponižavajućeg postupanja prema djeci“. U istom zakonu je navedeno da se nasilje u obitelji kažnjava zaštitnim mjerama, novčanom kaznom, kaznom zatvora i drugim sankcijama. Osim brojnih zakonskih regulativa, osnovan je i neovisan institut koji štiti, prati i promiče prava i interese djece. Institucija pravobranitelja za djecu osnovana je 2003. godine Zakonom o pravobranitelju za djecu koji je stupio na snagu iste godine (Zakon o pravobranitelju za djecu, NN, br. 96/2003.). Bitan uvjet kod izbora za pravobranitelja za djecu jest da je to osoba koja je poznata javnosti po svom zalaganju u području promicanja i zaštite dječjih prava. Pravobranitelj neposredno surađuje s djecom te ima mogućnost sudjelovanja u postupku izrade nacrt propisa ili zakona kojima se uređuju pitanja važna za djecu. Ima ovlasti predlagati, upozoriti i davati preporuke u pitanjima vezanima za zaštitu djece. Pravobranitelj za djecu surađuje s drugim institucijama, a u slučajevima saznanja o nasilju nad djecom, dužan je odmah podnijeti prijavu državnom odvjetništvu i upozoriti centar za socijalnu skrb nadležan u tom slučaju te predložiti mjere za zaštitu prava i interesa djeteta (Zakon o pravobranitelju za djecu, NN, br. 73/2017.).

6.1. Uloga Centra za socijalnu skrb

Intervencija je ključna za zaštitu dobrobiti djece te je zbog toga potrebno da stručne osobe koje rade s djecom budu dobro educirane u prepoznavanju znakova svih oblika nasilja (Buljan Flander i Kocijan-Hercigonja, 2003.). Osim prepoznavanja znakova od strane profesionalaca, bitna je uloga okoline i njena suradnja s institucijama kako bi djelatnici Centra za socijalnu skrb (CZSS) uopće imali

informaciju o tome koje dijete je tjelesno kažnjavano. Institucije kao što su vrtići i škole važni su suradnici CZSS-a jer djelatnici tih ustanova mogu neposredno primijeniti ophođenje roditelja prema djetetu te u igri ili učenju primijetiti moguće promjene u ponašanju djeteta. Osim toga, to su mjesta na kojima se djeca osjećaju sigurno te je moguće da i sama kažu kako ih roditelji kod kuće tjelesno kažnjavaju.

Centri za socijalnu skrb dijele se na odjele prema područjima rada, a slučajevima tjelesnog kažnjavanja bave se stručnjaci na odjelu za djecu, mladež i obitelj (Ajduković i Urbanc, 2010.). Zadaća tih stručnjaka je da provjere situaciju tako da ispituju dijete za koje su dobili dojavu da je tjelesno kažnjavano, u toj mjeri koja je prikladna s obzirom na zrelost i dob djeteta. Pri tome se treba uzeti u obzir da okolina i pristup budu ugodni i primjereni djetetu kako bi se stvorio siguran prostor. Iz tog razgovora stručnjaci mogu prikupiti podatke o obilježjima djeteta koje upisuju u Listu za procjenu razvojnih rizika. Osim toga, provodi se razgovor s roditeljem ili skrbnikom kojeg se informira o posljedicama takvog postupanja prema djetetu, a kod kojeg je važno identificirati i roditeljske snage koje mogu ublažiti njihove propuste u odgoju djeteta, za što se može koristiti Lista za procjenu roditeljskih snaga (Pravilnik o mjerama zaštite osobnih prava i dobrobiti djeteta, NN, br. 106/2014.). Važno je procijeniti snage i potrebe roditelja te mu ponuditi pomoć i podršku kako bi poboljšao svoje roditeljske kompetencije, što posredno utječe na kvalitetan razvoj djeteta. Pri procjenjivanju razvojnih rizika, bitno je da se prikupi što više podataka kako bi se što točnije moglo zaključiti postoji li određeni rizik te u kojoj mjeri ugrožava djetetov razvoj. Procjena razvojnog rizika je „proces u kojem socijalni radnik/psiholog/socijalni pedagog određuje stupanj sadašnjeg i vjerojatnosti budućeg ugrožavanja razvoja djeteta u obiteljskom okruženju“ (Pravilnik o mjerama zaštite osobnih prava i dobrobiti djeteta, NN, br. 106/2014., čl.22). Podaci se počinju prikupljati pri prvom susretu s obitelji te pratiti promjene tokom cijelog vremena provedenog u radu s obitelji kako bi se moglo utvrditi koje mjere je potrebno odrediti u svrhu zaštite djeteta.

Mjere za zaštitu prava i dobrobiti djeteta CZSS određuje roditeljima, ali se one mogu odrediti i drugim osobama kojima je povjerena skrb o djetetu. Centar za socijalnu skrb prema Obiteljskom zakonu (NN, 98/2019., čl.134) može odrediti četiri mjere radi zaštite osobnih prava i dobrobiti djeteta, koje su stupnjevane prema težini

mjere: (1) Upozorenje na pogreške i propuste u ostvarivanju skrbi o djetetu; (2) Mjeru stručne pomoći i potpore u ostvarivanju skrbi o djetetu; (3) Mjeru intenzivne stručne pomoći i nadzora nad ostvarivanjem skrbi o djetetu; i (4) Žurnu mjeru izdvajanja i smještaja djeteta izvan obitelji. Ako CZSS izrekne mjeru upozorenja, može i uputiti roditelje na stručne programe i usluge za potporu roditeljstvu i razvoju djeteta. Mjera stručne pomoći i potpore izreći će se kad stručni djelatnici Centra utvrde da je ugrožen razvoj djeteta, što je i slučaj kod tjelesnog kažnjavanja. U ostale dvije mjere djetetov razvoj, zdravlje pa i život su ozbiljno ugroženi te je ozbiljno prijedena granica nasilja (Obiteljski zakon, NN, br. 103/2015., 98/2019.).

Centar za socijalnu skrb važna je institucija za pružanje podrške djetetu u slučajevima tjelesnog kažnjavanja, kao i roditeljima u poboljšanju njihovih roditeljskih kompetencija, što su važni faktori za ublažavanje negativnih posljedica koje su mogle nastati, kao i sprječavanje budućih, za razvoj negativnih posljedica.

7. Zaključak

Brojna prikazana istraživanja potvrđuju da tjelesno kažnjavanje može ostaviti niz negativnih posljedica na različite dimenzije djetetova života. Takve posljedice vide se i kasnije u adolescenciji, a imaju utjecaj i na druge odnose u životu osobe koja je imala takva iskustva. Bez obzira na pozitivne stavove nekih roditelja o tjelesnom kažnjavanju i njegovoj primjeni u odgoju djece, empirijski podaci ne pokazuju nikakve pozitivne posljedice tjelesnog kažnjavanja. Naprotiv, ono se pokazalo povezano sa samoranjavanjem, depresijom te brojnim rizičnim i delinkventnim ponašanjima. Empirijski podaci su također pokazali da je iskustvo tjelesnog kažnjavanja povezano s promjenama u strukturi mozga, a samim time i kognitivnim sposobnostima kao što su učenje i pamćenje. Posebno se ističe povezanost tjelesnog kažnjavanja s agresivnim ponašanjem djeteta prema različitim osobama i tijekom djetinjstava i adolescencije, ali i u odrasloj dobi. Prema tome, ono se može smatrati rizičnim čimbenikom i za neke kriminalne i delinkventne radnje. Takav negativan utjecaj na pojedinca u konačnici ima negativan utjecaj na društvo u cjelini.

Edukacija mladih generacija roditelja, prije ili poslije rođenja djeteta, o poželjnim načinima usmjeravanja djetetova ponašanja, kao i negativnim posljedicama tjelesnog kažnjavanja mogla bi biti ključna točka u prevenciji tjelesnog kažnjavanja. Promjena stavova pojedinaca, ali i društva u cjelini ističe se kao središnji cilj pri smanjenju stope tjelesnog kažnjavanja.

8. Literatura

1. Afifi, T. O., Brownridge, D. A., Cox, B. J. i Sareen, J. (2006). Physical punishment, childhood abuse and psychiatric disorders. *Child Abuse & Neglect*, 30(10), 1093–1103.
2. Afifi, T. O., Mota, N. P., Dasiewicz, P., MacMillan, H. L. i Sareen, J. (2012). *Physical Punishment and Mental Disorders: Results From a Nationally Representative US Sample*. *PEDIATRICS*, 130(2), 184–192.
3. Ajduković, M. (2001). Utjecaj zlostavljanja i zanemarivanja u obitelji na psihosocijalni razvoj djece. *Dijete i društvo*, 3(1-2), 59-75.
4. Ajduković, M. i Urbanc K. (2010). Kvalitativna analiza iskustava stručnih djelatnika kao doprinos evaluaciji procesa uvođenja novog modela rada u centre za socijalnu skrb. *Ljetopis socijalnog rada*, 17(3), 319-352.
5. Ajduković, M., Kregar Orešković, K. i Laklija, M. (2007). Značaj teorije privrženosti za konceptualizaciju javne skrbi za djecu. *Ljetopis socijalnog rada*, 14(1), 93-118.
6. Ajduković, M., Rimac, I., Rajter, M. i Sušac, N. (2012). Epidemiološko istraživanje prevalencije i incidencije nasilja nad djecom u obitelji u hrvatskoj. *Ljetopis socijalnog rada*, 19(3), 367-412.
7. Anda, R. (2002). Adverse childhood experiences and risk of paternity in teen pregnancy. *Obstetrics & Gynecology*, 100(1), 37–45.
8. Anda, R. F., Felitti, V. J., Bremner, J. D., Walker, J. D., Whitfield, C., Perry, B. D., Dube, S. R. i Giles, W. H. (2006). The enduring effects of abuse and related adverse experiences in childhood. *European Archives of Psychiatry & Clinical Neuroscience*, 256(3), 174–186.
9. Bačić, F. (1986). *Krivično pravo: opći dio*. Zagreb: Pravni fakultet, Centar za stručno usavršavanje i suradnju s udruženim radom.
10. Bandura, A., Ross, D. i Ross, S. A. (1963). Imitation of film-mediated aggressive models. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 66(1), 3-11.
11. Bates, J.E., Deater-Deckard, K., Dodge, K.A., Lansford, J.E. i Pettit, G.S. (2003). The development of attitudes about physical punishment: An 8-year longitudinal study. *Journal of Family Psychology*, 17(3), 351-360.

12. Beazley, H., Bessell, L., Ennew, J. i Waterson, R. (2006). *What Children Say: results of comparative research on the physical and emotional punishment of children in Southeast Asia and the Pacific*. Bangkok: Save the Children.
13. Berlin, L. J., Ispa, J. M., Fine, M. A., Malone, P. S., Brooks-Gunn, J., Brady-Smith, C., Ayoub, C. i Bai, Y. (2009). Correlates and Consequences of Spanking and Verbal Punishment for Low-Income White, African American, and Mexican American Toddlers. *Child Development*, 80(5), 1403–1420.
14. Bilić, V. i Bilić, P. (2013). Učestalost i povezanost različitih oblika roditeljskog kažnjavanja s osjećajima i reakcijama djece. *Nova prisutnost*, 11(2), 215-234.
15. Bilić, V., Buljan Flander, G. i Hrpka, H. (2012). *Nasilje nad djecom i među djecom*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
16. Black, D. W. (2015). The Natural History of Antisocial Personality Disorder. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 60(7), 309–314.
17. Brodsky, B. S. (2016). Early Childhood Environment and Genetic Interactions: the Diathesis for Suicidal Behavior. *Current Psychiatry Reports*, 18(9), 1-8.
18. Buljan Flander, G. i Ćosić, I. (2003). Prepoznavanje i simptomatologija zlostavljanja i zanemarivanja djece. *Medix*, 51, 122-124.
19. Buljan Flander, G. i Kocijan Hercigonja, D. (2003). *Zlostavljanje i zanemarivanje djece*. Zagreb: Marko M.
20. Bussman, K., Erthal, C. i Schroth, A. (2010). Effects of banning corporal punishment in Europe: A five-nation comparison. U: J. E. Durrant i A. B. Smith (ur.), *Global pathways to abolishing physical punishment: Realizing children's rights* (299-322). New York: Routledge.
21. Chapman, A. L., Gratz, K. L. i Brown, M. Z. (2006). Solving the puzzle of deliberate self-harm: The experiential avoidance model. *Behaviour Research and Therapy*, 44(3), 371–394.
22. Cheng, H. G., Anthony, J. C., Huang, Y., Lee, S., Liu, Z. i He, Y. (2011). Childhood physical punishment and the onset of drinking problems: Evidence from metropolitan China. *Drug and Alcohol Dependence*, 118, 31-39.
23. Clemens, V., Decker, O., Plener, P. L., Witt, A., Sachser, C., Brähler, E. i Fegert, J. M. (2020). Authoritarianism and the transgenerational transmission of corporal punishment. *Child Abuse & Neglect*, 106, 1-11.

24. Connor, D. F., Steingard, R. J., Cunningham, J. A. i Anderson, J. J. (2004). Proactive and reactive aggression in referred children and adolescents. *American Journal of Orthopsychiatry*, 74, 129–136.
25. Crandall, M., Chiu, B. i Sheehan, K. (2006). Injury in the first year of life: Risk factors and solutions for high-risk families, *Journal of Surgical Research*, 133, 7-10.
26. Culotta, P. i McLain, T. (2018). Corporal Punishment. U: Giardino, A. P., Lyn, M. A. i Giardino E. R. (ur.), *A Practical Guide to the Evaluation of Child Physical Abuse and Neglect* (431–443). New York: Springer.
27. Čudina-Obradović, M. i Obradović, J. (2006). *Psihologija braka i obitelji*. Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga.
28. De Wolff, M.S. i van Ijzendoorn, H. (1997). Sensitivity and attachment: a meta-analysis on parental antecedents of infant attachment. *Child Development*, 68(4), 571–591.
29. Deater-Deckard, K., Lansford, J. E., Dodge, K. A., Pettit, G. S. i Bates, J. E. (2003). The development of attitudes about physical punishment: An 8-year longitudinal study. *Journal of Family Psychology*, 17, 351–360.
30. Delale, E.A. i Pećnik, N. (2010). Učestalost i međudnosi korektivnih i preventivnih odgojnih postupaka majki djece predškolske dobi. *Ljetopis socijalnog rada*, 17(1), 49-69.
31. Dobbs, T. i Duncan, J. (2004). Children's Perspectives on Physical Discipline: A New Zealand Example. *Child Care in Practice*, 10(4), 367–379.
32. Dube, S. R., Felitti, V. J., Dong, M., Chapman, D. P., Giles, W. H. i Anda, R. F. (2003). Childhood Abuse, Neglect, and Household Dysfunction and the Risk of Illicit Drug Use: The Adverse Childhood Experiences Study. *PEDIATRICS*, 111(3), 564–572.
33. Dube, S. R., Miller, J. W., Brown, D. W., Giles, W. H., Felitti, V. J., Dong, M., & Anda, R. F. (2006). Adverse childhood experiences and the association with ever using alcohol and initiating alcohol use during adolescence. *Journal of Adolescent Health*, 38(4), 444.e1–444.e10.
34. duRivage, N., Keyes, K., Leray, E., Pez, O., Bitfoi, A., Koç, C., Goelitz, D., Kuijpers, R., Lesinskiene, S., Mihova, Z., Otten, R., Fermanina, C. i Kovess-

- Masfety, V. (2015). Parental Use of Corporal Punishment in Europe: Intersection between Public Health and Policy. *PLOS One*, 10(2), 1-11.
35. Durrant, J. E. i Ensom, R. (2017). Twenty-Five Years of Physical Punishment Research: What Have We Learned?. *Journal of the Korean Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 28(1), 20-24.
36. Fox, N. A. i Shonkoff, J. P. (2011). How persistent fear and anxiety can affect young children's learning, behaviour and health. *Early Childhood Matters*, 116(1), 8-14.
37. Gershoff, E. T. (2002). Corporal punishment by parents and associated child behaviors and experiences: A meta-analytic and theoretical review. *Psychological Bulletin*, 128(4), 539–579.
38. Hecker, T., Hermenau, K., Isele, D. i Elbert, T. (2014). Corporal punishment and children's externalizing problems: A cross-sectional study of Tanzanian primary school aged children. *Child Abuse & Neglect*, 38(5), 884–892.
39. Hrabri telefon (2019). *Odgoj bez tjelesnog kažnjavanja*. Posjećeno 24.07.2022. na mrežnoj stranici Hrabrog telefona <https://odrasli.hrabritelefon.hr/clanci/odgoj-bez-tjelesnog-kaznjavanja/>
40. Ivković, H. (2020). *Stavovi studenata prema fizičkom kažnjavanju djece*. Diplomski rad. Zagreb: Fakultet hrvatskih studija, Odsjek za sociologiju.
41. Kazneni zakon. *Narodne novine*, br. 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21
42. Kemme, S., Hanslmaier, M. i Pfeiffer, C. (2014). Experience of Parental Corporal Punishment in Childhood and Adolescence and its Effect on Punitiveness. *Journal of Family Violence*, 29(2), 129–142.
43. Kocijan-Hercigonja, D. i Hercigonja-Novković, V. (2009). Djeca, mladi i nasilje u obitelji. *Medicus*, 18(2), 181–184.
44. *Konvencija o pravima djeteta* (2001). Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
45. Kušević, B. (2008). Kako roditelji kažnjavaju djecu i što djeca misle o tome?. *Zrno: časopis za obitelj, vrtić i školu*, 19(82), 30-31
46. Lansford, J. E., Alampay, L. P., Al-Hassan, S., Bacchini, D., Bombi, A. S., Bornstein, M. H., Chang, L., Deater-Deckard, K., Di Giunta, L., Dodge, K. A.,

- Oburu, P., Pastorelli, C., Runyan, D. K., Skinner, A. T., Sorbring, E., Tapanya, S., Uribe Tirado, L. M. i Zelli, A. (2010). Corporal Punishment of Children in Nine Countries as a Function of Child Gender and Parent Gender. *International Journal of Pediatrics*, 2010(1), 1–12.
47. Lee, S. J., Taylor, C. A., Altschul, I. i Rice, J. C. (2013). Parental spanking and subsequent risk for child aggression in father-involved families of young children. *Children and Youth Services Review*, 35(9), 1476–1485.
48. Liu, J., Liu, X., Wang, H. i Gao, Y. (2021). Harsh parenting and non-suicidal self-injury in adolescence: the mediating effect of depressive symptoms and the moderating effect of the COMT Val158Met polymorphism. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 15(1), 1-9.
49. Ljubetić, M. (2012). *Nosi li dobre roditelje roda?!*. Zagreb: Profil International.
50. Mackenzie, M. J., Nicklas, E., Brooks-Gunn, J. i Waldfogel, J. (2011). Who spansks infants and toddlers? Evidence from the fragile families and child well-being study. *Children and Youth Services Review*, 33(8), 1364–1373.
51. Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti (2008). *Ukidanje tjelesnog kažnjavanja djece*. Zagreb: Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti.
52. Najoli, E. , Runhare, T. i Ouda, J. (2019) Attitudes of Stakeholders and the Use of Corporal Punishment as a Tool for Discipline in Public Secondary Schools, Western Region of Kenya. *Open Journal of Social Sciences*, 7, 51-69.
53. Obiteljski zakon. *Narodne novine*, br. 103/2015, 98/2019
54. Pećnik, N. (2006). *Međugeneracijski prijenos zlostavljanja djece*. Zagreb: Naklada Slap.
55. Podana, Z. (2018). Corporal punishment of children by parents in the Czech Republic: Attitudes, prevalence rates, and intergenerational transmission of violence. *AUC Philosophica et Historica*, 2018(2), 57–76.
56. Poliklinika za zaštitu djece i mladih grada Zagreba (2010). *Prevalencija zlostavljanja i zanemarivanja djece u Hrvatskoj*. Posjećeno 10.09.2022. na mrežnoj stranici Poliklinike za zaštitu djece i mladih grada Zagreba: <https://www.poliklinika-djeca.hr/istrazivanja/prevalencija-zlostavljanja-i-zanemarivanja-djece-u-hrvatskoj/>

57. Pravilnik o mjerama zaštite osobnih prava i dobrobiti djeteta. *Narodne novine*, br. 106/2014.
58. Rajter, M., Trbus, M. i Pećnik, N. (2016). Socio-demografske odrednice stava prema tjelesnom kažnjavanju djece. *Ljetopis socijalnog rada*, 23(2), 211-234.
59. Rebellon, C. J. i Straus, M. (2017). Corporal punishment and adult antisocial behavior. *International Journal of Behavioral Development*, 41(4), 503–513.
60. Rikić, J., Beljan, P., Milošević, M., Miškulin, I., Miškulin, M. i Mujkić, M. (2017). Transgenerational transmission of violence among parents of preschool children in Croatia. *Acta clinica Croatica*, 56(3), 478-486
61. Saunders, B. J. i Goddard, C. (2010). *Physical Punishment in Childhood: The Rights of the Child*. Chichester: John Wiley & Sons.
62. Schilling, E. A., Aseltine, R. H. i Gore, S. (2007). Adverse childhood experiences and mental health in young adults: a longitudinal survey. *BMC Public Health*, 7(1).
63. Sears, W. i Sears, M. (1995). *The discipline book: Everything you need to know to have a better-behaved child from birth to age ten*. Boston: Little, Brown and Company.
64. Simons, D. A. i Wurtele, S. K. (2010). Relationships between parents' use of corporal punishment and their children's endorsement of spanking and hitting other children. *Child Abuse & Neglect*, 34(9), 639–646.
65. Simpson, J. A. (1990). Influence of Attachment Styles on Romantic Relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59(5), 971-980.
66. Skinner, B. F. (1953). *Science and human behaviour*. New York: Macmillan.
67. Stevanović, M. (2000). *Obiteljska pedagogija*. Varaždinske toplice: Tonimir.
68. Straus, M. A. (1994). *Beating the devil out of them: Corporal punishment in American families*. New York: Lexington Books.
69. Straus, M. A. i Paschall, M. J. (2009). Corporal Punishment by Mothers and Development of Children's Cognitive Ability: A Longitudinal Study of Two Nationally Representative Age Cohorts. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 18(5), 459–483.
70. Taylor, J. i Stupica, B. (2015). Attachment, history of corporal punishment, and impulsivity as predictors of risk-taking behaviors in college students. *Family Science*, 6(1), 402–412.

71. Tomoda, A., Suzuki, H., Rabi, K., Sheu, Y. S., Polcari, A. i Teicher, M. H. (2009). Reduced prefrontal cortical gray matter volume in young adults exposed to harsh corporal punishment. *NeuroImage*, 47, 66–71.
72. UNICEF (2010). *Child disciplinary practices at home: Evidence from a range of low- and middle-income countries*. Posjećeno 25.07.2022. na mrežnoj stranici UNICEF-a <https://data.unicef.org/resources/child-disciplinary-practices-at-home-evidence-from-a-range-of-low-and-middle-income-countries/>
73. UNICEF (2021). *Corporal punishment and health*. Posjećeno 11. 09. 2022. na mrežnoj stranici UNICEF-a <https://www.who.int/news-room/factsheets/detail/corporal-punishment-and-health>
74. Velki, T. i Bošnjak, M. (2012). Povezanost roditeljskih odgojnih postupaka s tjelesnim kažnjavanjem djece. *Život i škola*, 58(28), 63-82.
75. Vidović, L. (2008). Tjelesno kažnjavanje djece u obitelji. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 15(1), 303-320.
76. WHO (2002). *World report on violence and health*. Geneva: World Health Organization.
77. Witt, A., Fegert, J. M., Rodens, K. P., Brähler, E., Lührs Da Silva, C. i Plener, P. L. (2017). The Cycle of Violence: Examining Attitudes Toward and Experiences of Corporal Punishment in a Representative German Sample. *Journal of Interpersonal Violence*, 36(2), 1-24.
78. Wu, N., Hou, Y., Zeng, Q., Cai, H. i You, J. (2021). Bullying Experiences and Nonsuicidal Self-injury among Chinese Adolescents: A Longitudinal Moderated Mediation Model. *Journal of Youth and Adolescence*, 50(4), 753–766.
79. Zakon o pravobranitelju za djecu, *Narodne novine*, br. 96/2003.
80. Zakon o pravobranitelju za djecu. *Narodne novine*, br. 73/2017.
81. Žilić, M. i Janković, J. (2016). Nasilje. *Socijalne teme*, 1(3), 67-87.